

ท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย

THE THAO VESSUVAN IN THAI SOCIO-CULTURAL LIFE

กิตติวดี ชาญประโคน¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ (2) วิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน และ (3) สืบเคราะห์สถานภาพในปัจจุบันของบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า ท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทในสังคมและวัฒนธรรมไทย ทั้งในระดับราชสำนักและประชาชนทั่วไป โดยมีบทบาทใน 3 ฐานะ คือ ในฐานะโลกบาล ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง และในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน บทบาทดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตในสังคมปัจจุบัน โดยบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน นิยมสร้างเป็นรูปเคารพขนาดใหญ่ในทำเนียบ อยู่ในตำแหน่งสองข้างของทางเข้าพุทธสถาน ซึ่งพบว่ามีรูปลักษณะทั้งที่ถูกต้องตามแบบแผนและปรับเปลี่ยนไปบ้างตามความคิดของผู้สร้าง สำหรับบทบาทในฐานะโลกบาลและเทพแห่งความมั่งคั่ง นิยมการสร้างวัตถุมงคลที่เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบและขนาดที่สะดวกในการพกพาติดตัว รูปแบบของวัตถุมงคลที่พบส่วนมาก ได้แก่ รูปเคารพขนาดเล็กแบบหล่อลอยตัวในทำเนียบหรือทำเนียง เหรียญรูปท้าวเวสสุวรรณ และผ้ายันต์รูปท้าวเวสสุวรรณ ในส่วนของการบูชาพบว่ามีแนวปฏิบัติที่เป็นไปตามความเชื่อของผู้เคารพนับถือท้าวเวสสุวรรณ

คำสำคัญ: ท้าวเวสสุวรรณ; สังคมไทย; วัฒนธรรมไทย

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยว คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

E-mail: kiti.chan03@gmail.com

Abstract

This research aims to study the background and role of the Thao Vessuvan in order to analyze the roles and forms of the Thao Vessuvan in Thai socio-cultural life from past till present and synthesize current status of the Thao Vessuvan roles appeared in Thai socio-cultural life by using qualitative research methods.

Study results suggest that the Thao Vessuvan has played important roles in Thai socio-culture life since early days of Kingdom of Thailand to date, whether at royal level and general public. There are 3 roles of the Thao Vessuvan including keeper of the world, protecting against all dangers; god of prosperity, providing wealth and fortune and guardian of Buddhism and Buddhist monastery, preventing evil intrusion into Buddhist monastery or harm to Buddhists. All three roles of the Thao Vessuvan are rooted in Thai socio-culture life with adaptation to current lifestyle in society. As seen from his role as guardian of Buddhism and Buddhist monastery, big statues in standing position enshrined in both sides of Buddhist temple entrance are generally built in formal and deviant appearance, according to creators. The Thao Vessuvan roles, keeper of the world and god of prosperity, are mostly crafted as sacred objects in convenient-to-carry forms and sizes. Most forms of sacred objects that were discovered include small casted sculpture floating in standing or sitting posture, Thao Vessuvan medallion and Thao Vessuvan talisman. In respect of worship, practices found to be in accordance with people's beliefs in the Thao Vessuvan.

Keywords: Thao Vessuvan; Thai society; Thai culture

บทนำ

คติการนับถือเทพเป็นความเชื่ออย่างหนึ่ง ในสังคมไทยที่สืบสานต่อ ๆ กันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี “ท้าวเวสสุวรรณ” เป็นเทพองค์หนึ่ง ที่ได้รับการเคารพนับถือจากพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นสิ่งที่คุ้นตากันดีกับผ้ายันต์ ผืนสีแดงมีรูปยักษ์ถือกระบองอยู่ตรงกลาง ซึ่งมักปิดเอาไว้ที่หน้าห้องหรือหน้าบ้าน ด้วยความศรัทธาเชื่อว่าอำนาจของเทพองค์นี้สามารถคุ้มครองให้ปลอดภัยจากภูต ผี ปีศาจ และวิญญูณร้ายได้

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปรากฏนามของเทพชั้นรองที่มีความสำคัญมากอยู่องค์หนึ่งคือ “เทพกุเวร” ทรงได้รับการยกย่องให้เป็นโลกบาลประจำทิศเหนือและเทพแห่งความสมบูรณ์มั่งคั่ง ซึ่งความคิดนี้สืบทอดมาจากคตินับถือที่มีอยู่ในลัทธิพื้นเมืองของอินเดียและเข้ามาปะปนในศาสนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลัง ดังนั้นพระองค์จึงได้รับการยอมรับนับถือจากพ่อค้าชาวอินเดียทุกศาสนามาแต่สมัยโบราณว่าเป็นเทพที่สามารถบันดาลให้ผู้ทีนับถือพระองค์ ประสบความมั่งคั่งจากการค้าได้ คติการนับถือพระกุเวรในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนี้ ได้ตกทอด

มายังศาสนาพุทธและศาสนาเซน ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลางเล่ม 1 กล่าวถึงเทพกุเวรว่าเป็นโลกบาลประจำทิศเหนือ เป็นเจ้าแห่งขุมทรัพย์ มีชื่อเรียกหลายชื่อ คือ เวสสุวรรณ ไผศรพณ์ ไวศรวณ จินเรียก ได้เหวนหรือไต้บูน ญี่ปุ่นเรียก พิสมอน

ชาวพุทธนับถือเทพกุเวรในนาม “ท้าวเวสสุวรรณ” หรือ “เทพขัมภล” มีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและโลกบาลเช่นเดียวกันกับในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยเมื่อมีฐานะเป็นโลกบาล จะมีนามว่าท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวไผศรพณ์หรือท้าวกุเวร เมื่อมีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งตามลัทธิมหายาน จะมีนามว่าเทพขัมภล (อุษา โปธิกนิษฐ์, 2527, หน้า 1-11) เรื่องราวของท้าวเวสสุวรรณ ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายตอน เช่น มหาสมัยสูตร อาฎานาฎีปริตร และวรรณกรรมในพุทธศาสนา เช่น ปฐมสมโพธิกถา เนื่องจากท้าวเวสสุวรรณเป็นหัวหน้าเทพผู้พิทักษ์โลก (อนนตฺ ศรีศักดิ์, 2550, หน้า 73) ซึ่งเรียกว่าท้าวจตุโลกบาลอันเป็นเทพในพุทธศาสนาที่เผยแพร่ไปทั่วทวีปเอเชีย จากอินเดียสู่ จีน เกาหลีและญี่ปุ่น จากศรีลังกาสู่เอเชียอาคเนย์ จึงนับได้ว่าท้าวเวสสุวรรณเป็นเทพที่สำคัญองค์หนึ่ง ด้วยเหตุนี้

จึงพบรูปเคารพของท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลในงานพุทธศิลป์ตามที่ต่าง ๆ พร้อมทั้งคติความเชื่อและการใช้งานที่แตกต่างกันออกไป (ประภัสสร สุวิเชียร, 2549, หน้า 1)

คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณแพร่เข้าสู่สังคมไทยพร้อมกับการรับอารยธรรมจากอินเดีย โดยพ่อค้าจากอินเดียนำรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณติดตัวมา ด้วยมีความเชื่อว่าเป็นเครื่องรางที่นำมาซึ่งความมั่งคั่งและความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งสมบูรณ์ ได้แพร่หลายไปในสังคมวัฒนธรรมทวารวดี และสังคมในวัฒนธรรมศรีวิชัย ดังพบหลักฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณตามแหล่งชุมชนที่เคยเป็นเมืองท่าติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมาก่อนในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2525, หน้า 37) ทั้งในภาคกลาง เช่น นครปฐม สุพรรณบุรี ลพบุรี และในภาคใต้ เช่น สงขลา นครศรีธรรมราช ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบหลักฐานการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลและผู้พิทักษ์รักษาพุทธศาสนาร่วมกับโลกบาลองค์อื่น ๆ ที่เรียก *จตุโลกบาล* ตามลัทธิพุทธมหายานและพราหมณ์-ฮินดูที่รุ่งเรืองในแถบเอเชียอาคเนย์

ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 เช่น รูปท้าวเวสสุวรรณสลักอยู่บนกลีบบนของปราสาทที่ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ และที่ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา (เอกสุดา สิงห์ลำพอง, 2553, หน้า 88-89) หลังจากนั้น คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลผู้ดูแลรักษาโลกประจำทิศเหนือและผู้พิทักษ์พุทธศาสนา เป็นที่นิยมแพร่หลายพร้อมกับการรับพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากลังกา ดังมีเรื่องราวมากมายเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณในพุทธประวัติ ปราศกฏในหลักฐานต่าง ๆ นับแต่สมัยสุโขทัยลงมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น ศิลจารึก (กรมศิลปากร, 2527, หน้า 124-125, 209) พระไตรปิฎก และวรรณกรรมทางพุทธศาสนา

คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณว่าเป็นเทพผู้พิทักษ์รักษาและคุ้มครองไม่ให้เกิดภัยอันตรายได้แพร่หลายทั้งในหมู่ประชาชนทั่วไป และเจ้าขุนมูลนาย แม้แต่ในพระราชสำนัก เห็นได้จากการนำนามของ ท้าวเวสสุวรรณและโลกบาลมาตั้งเป็นชื่อของสถานที่ เช่น ที่พระนครคีรี (เขาวัง) อันเป็นที่ตั้งของพระราชวังที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสร้างป้อมล้อมอยู่ทั้ง 4 ทิศ ทรงนำชื่อของจตุโลกบาลแบบพุทธมาตั้งเป็นชื่อของ

ป้อมทั้ง 4 นี้ โดยป้อมทางทิศตะวันออกมีชื่อว่า ทรฐป้อมปก ป้อมทางทิศใต้ชื่อ วิรุพหกบริรักษ์ ป้อมทางทิศตะวันตกชื่อ วิรุปักย์ป้องกัน ป้อมทางทิศเหนือชื่อ เวสสุวรรณรักษา ที่พระดำหนัก จิตรลดาโรโหฐาน ได้มีการนำชื่อท้าวโลกบาล ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาตั้งเป็นชื่อประตูล้อมพระตำหนักคล้องจองกันไปตามทิศคือ พระอินทร์อยู่ชม พระยมอยู่คุ้ม พระพิรุณอยู่เจน พระกুবเระอยู่เฝ้า ที่จังหวัดอุดรธานีมีการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่อยู่คู่กับศาลหลักเมืองถือเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดอุดรธานี และได้นำรูปท้าวเวสสุวรรณยื่นถือกระบองมาเป็นตราประจำจังหวัดตั้งแต่ พ.ศ. 2483 ตราประจำจังหวัดนี้ออกแบบโดยกรมศิลปากร

จากอดีตที่ผ่านมา คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทและความสำคัญที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยอย่างยิ่ง เห็นได้จากมีพระราชพิธีและประเพณีไทยเป็นจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับท้าวเวสสุวรรณ เป็นต้นว่า

1. มีพระราชพิธีที่สืบเนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ เช่น พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ และพระราชพิธีอาพาธพินาศ

พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์มีปรากฏสืบมาแต่สมัยสุโขทัย (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2513, หน้า 604-609) สืบเนื่องต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ปรากฏในตำราพระราชพิธีเก่าและตำราทวาทศพิธี (กรมศิลปากร, 2548, หน้า 16-17) พระราชพิธีนี้กระทำในการทำบุญปีใหม่หรือวันตรุษ มีการสวดพระปริตรอาถรรพณ์ยสุตรถึง 3 วัน บทสวดนี้ท้าวเวสสุวรรณเป็นผู้จนาถวายพระพุทธเจ้าสำหรับให้พุทธสาวกสวดป้องกันภัยจากอมนุษย์ทั้งหลาย ผู้อยู่ในพิธีต้องถือกระบองเพชร ซึ่งถือว่าเป็นอาวุธของท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2514, หน้า 131-135) ทรงอธิบายไว้ในพระราชพิธี 12 เดือนว่า ความมุ่งหมายในการทำพระราชพิธีนี้และสวดอาถรรพณ์ยสุตรซ้ำ ๆ ไปตลอดคืน ด้วยประสงค์ให้เป็นการระงับภัยอันตรายทั้งปวงทั่วพระราชอาณาเขต เพื่อเป็นสวัสดิมงคลแก่พระนคร พระเจ้าแผ่นดินข้าราชการ ทลอดจนาราษฎร

สำหรับพระราชพิธีอาพาธพินาศนั้น เป็นพระราชพิธีขจัดโรคภัยและภัยพิบัติ โดยนำเอาบทสวดอาถรรพณ์ยสุตรมาใช้เป็นสำคัญ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(2514, หน้า 142-149) ทรงอธิบายไว้ว่า พบ่วง หมายถึงพระราชพิธีนี้ 2 ครั้ง ในสมัยรัชกาล พระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยสันนิษฐานว่า เกิดโรคระบาดและเชื่อกันว่าสาเหตุเกิดจากการกระทำของภูต ผี ปีศาจ จึงไม่มีอะไรจะเหมาะกว่าอาถรรพณ์วิเศษซึ่งกล่าวกันว่า สำหรับปราบภูต ผี ปีศาจมิให้ทำร้ายมนุษย์ ในพระราชพิธีจึงโปรดให้มีการสวดอาถรรพณ์วิเศษ โดยตั้งชื่อว่า อาพาธพิณาศ ให้เป็นที่เยินใจของชนทั้งปวงที่นับถือพุทธศาสนา

2. ในประเพณีเกี่ยวกับการเกิด มีความเชื่อของชาวพุทธที่เกี่ยวข้องกับท้าวเวสสุวรรณ ทำให้คนแต่ก่อนถือปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น เมื่อบ้านใดมีคนคลอดบุตร เขาจะทำยันต์แขวนไว้ในมณฑลที่คลอดบุตรเพื่อป้องกันทารกที่เกิดใหม่จากผีร้าย โดยเขียนรูปท้าวเวสสุวรรณขึ้นถือกระบองยาวไว้ด้านหลัง ส่วนด้านหลังเป็นรูปแม่ชื้อ เมื่อเด็กอายุได้ 1 เดือน จะมีการทำขวัญเดือน สิ่งสำคัญคือเนื้อเปลต้องมียุรูปท้าวเวสสุวรรณและยันต์แม่ชื้อประจำวันเกิดของเด็กคนนั้น ๆ ยันต์นี้ทำด้วยผ้าขาว โดยถ้าเป็นเจ้านาย (พระองค์เจ้าขึ้นไป) รูปท้าวเวสสุวรรณจะเป็นหน้ามนุษย์ ถ้าสามัญชนทั่วไปจะเป็นหน้ายักษ์ แขวงไว้เหนือพระอุหรือเปล

เพื่อป้องกันสรรพอันตรายอันจะเกิดจากผีร้าย ครอบงวน เมื่อเด็กมีอายุเข้าสู่วัยหนุ่มสาว คือชายอายุ 13 ปี หญิงอายุ 11 ปี (ตามคตินิยมของอินเดีย) จะมีการทำพิธีโกนจุก (หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล, 2516, หน้า 10-16) มีสิ่งที่เป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ ทำให้มีการปฏิบัติที่เหมือนกันในพิธีโกนจุกของชนทั่วไปและในพระราชพิธีโสกันต์ของชนชั้นเจ้านาย คือเมื่อใกล้เวลาพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ พราหมณ์จะนำเด็กไปยังที่ทำพิธี โดยให้เด็กถือกระบองเพชรไปด้วย เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและป้องกันการเบียดเบียนจากอมนุษย์ กระบองเพชรหรือคทาอาวุธประจำกายท้าวเวสสุวรรณนี้ จัดเป็นเครื่องมงคลอย่างหนึ่งในจำนวนแปดอย่างของ “อัฐฐพิธมงคล” ที่จะต้องจัดเตรียมในพิธีโกนจุกสมัยโบราณ (คณะราชครู, 2532, หน้า 23-29)

3. พิธีกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิตที่ปรากฏในสังคมไทย มีข้อปฏิบัติในการประกอบพิธีต่าง ๆ ที่ต้องการความเป็นมงคล และความดีลุล่วงไปด้วยดี ไม่มีอุปสรรค เช่น พิธียกเสาเอกในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย การวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างอาคารหรือสถานที่สำคัญ การหล่อ

พระประธาน พระพุทธรูปหรือเทวรูป ก่อน
กระทำการจะมีการบวงสรวงสังเวย และอ่าน
โองการบูชาท้าวโลกบาลเสวก่อน ท้าวเวสสุวรรณ
เป็นโลกบาลองค์หนึ่งที่จะต้องบูชาเพื่อขอ
ความคุ้มครองรักษา จากนั้นจึงจะบูชาฤกษ์
และกระทำการอื่นตามกำหนด

สังคมไทยรับเอาความเชื่อทั้งในศาสนา
พราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธฝ่ายเถรวาทและ
ฝ่ายมหายานหลอมรวมกันเข้ากับความเชื่อ
ดั้งเดิม เพื่อให้เกิดคุณค่าและความเหมาะสม
กับการดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขในแต่ละยุคสมัย
ในปัจจุบันแม้ว่าคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ
ยังคงแพร่หลาย ดังเห็นได้จากหลักฐานที่เป็น
รูปเคารพ พิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ จำนวน
มากในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่มีคติการ
นับถือท้าวเวสสุวรรณเกี่ยวเนื่องด้วย แต่ก็มีทั้งที่
ดำรงอยู่และปรับเปลี่ยนหรือเพิ่มเติมไปจากที่
เคยมีมาในอดีต ทั้งในส่วนของบทบาท รูปแบบ
และแนวปฏิบัติในการบูชา รวมถึงพิธีกรรม
และประเพณีบางอย่างที่เกี่ยวข้อง

บทบาทและความสำคัญดังกล่าวทั้งที่
ยังคงอยู่และที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย
มีส่วนสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมในมิติ
ต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษา

เกี่ยวกับบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ
ซึ่งมีผลต่อการนำไปใช้ในวิถีชีวิตในสังคม
ปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรจะได้ทำการศึกษา

คำถามการวิจัย

1. คติความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณ เข้าสู่
สังคมไทยเมื่อไร และอย่างไร
2. คติความเชื่อดังกล่าวมีความสำคัญ
ต่อสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยอย่างไร
3. คติความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณ ใน
สังคมไทยสมัยต้น (สุโขทัย-ธนบุรี) กับสังคม
ไทยสมัยใหม่ (รัตนโกสินทร์ตอนต้น-ปัจจุบัน)
เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร
4. การนับถือท้าวเวสสุวรรณ มีผลต่อ
สังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างไร
5. สถานภาพของบทบาทและรูปแบบ
ของท้าวเวสสุวรรณในสังคมไทยปัจจุบันเป็น
อย่างไร

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “ท้าวเวสสุวรรณในสังคม
และวัฒนธรรมไทย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ
ที่ผู้วิจัยประยุกต์วิธีการศึกษาให้มีความเหมาะสม
และสอดคล้องกับข้อมูลที่มีความแตกต่างกัน

โดยทำการวิจัยจากเอกสารและการสำรวจภาคสนาม เพื่อนำมาถ้อยแถลง จัดระบบ และหาความเชื่อมโยงในมิติต่าง ๆ เพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ แล้วนำเสนอรายงานการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ในลักษณะความเรียง โดยมีวิธีดำเนินการดังนี้

1. ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเอกสาร (documentary research) ทำการศึกษาวิจัยเอกสารทั้งเอกสารชั้นต้นที่มีการปริวรรตแล้ว ได้แก่ ศิลาจารึกและจารึกต่าง ๆ พระไตรปิฎก วรรณกรรมทางศาสนา วรรณกรรมพื้นบ้าน และเอกสารชั้นรองในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานวิจัย วิทยานิพนธ์ และตำราวิชาการ เพื่อทำความเข้าใจถึงความ เป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ ทั้งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และในศาสนาพุทธ นำองค์ความรู้ที่ได้เป็นแนวทางในการศึกษา บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณจากหลักฐานทางวรรณกรรมและศิลปกรรมที่พบ ตั้งแต่สมัยก่อนราชอาณาจักรไทย สมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จากนั้นผู้วิจัยได้ทำการศึกษาภาคสนาม (field study) โดยการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งที่มีหลักฐานชัดเจนเกี่ยวกับรูปแบบ

และคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณ โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (historical method) และวิธีการทางประวัติศาสตร์ศิลปะ (Art history method) สำหรับข้อมูลที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ทางวัตถุ และเก็บข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์

2. ผู้วิจัยได้จำแนกหลักฐานที่พบในภาคสนามออกเป็น 3 กลุ่ม คือ หลักฐานที่เป็นรูปเคารพขนาดใหญ่ หลักฐานที่เป็นวัตถุมงคล เครื่องรางของขลัง และกิจกรรมที่เกิดจากคติการนับถือ ได้แก่ การสักการบูชา การบนบาน และการบวงสรวง หลักฐานดังกล่าวนี้ผู้วิจัยทำการตีความในเชิงเหตุและผล และนำกรอบแนวคิดในส่วนวัฒนธรรมทั้ง 5 ด้านของกรมศิลปากร ซึ่งประกอบด้วย ด้านสังคม ด้านศิลปะ ด้านการดำรงชีพ ด้านภาษา และด้านศาสนา มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ถึงสถานภาพปัจจุบันของบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย

3. นำเสนอผลวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ในลักษณะความเรียง

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย มี 3 ส่วนคือ 1. ความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ 2. บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน 3. สถานภาพในปัจจุบันของบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทย สรุปได้ดังนี้

1. ความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ท้าวเวสสุวรรณมีนามว่า กุเวร เป็นเทพที่มีความสำคัญและมีการกล่าวถึงมากในงานวรรณกรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยเริ่มปรากฏนามพระกุเวรในคัมภีร์อถรรพเวท ฐานะหัวหน้าชนบางกลุ่ม ในคัมภีร์ศตปถพราหมณะกล่าวถึงพระกุเวรในฐานะประมุขของอมนุษย์ ในสมัยต่อมาปรากฏเรื่องราวของพระกุเวรในคัมภีร์รามายณะ มหาภารตะ และปุราณะ ได้กล่าวถึงความ เป็นมาที่สืบเชื้อสายมาจากพระประชาบดี การประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของพระองค์ ตลอดจนการบำเพ็ญพรตอย่างเคร่งครัดเป็นเวลานานนับพันปี ทำให้ได้รับพรจากพระพรหม และมีบทบาทสำคัญในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

คือ เป็นราชาแห่งยักษ์ กินนร กุหยักษ์ และอมนุษย์อื่น ๆ มีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง เป็นเจ้าแห่งทรัพย์ทั้งมวล เป็นผู้ประทานความมั่งคั่งและทรัพย์สมบัติ และมีภาระหน้าที่ในการพิทักษ์ปกป้องจักรวาลร่วมกับโลกบาลองค์อื่น ๆ ในฐานะโลกบาลประจำทิศเหนือ

ในศาสนาพุทธกล่าวถึงความ เป็นมาของท้าวเวสสุวรรณว่า ในอดีตชาติเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อ กุเวร เป็นเจ้าของโรงหีบอ้อยทำน้ำตาลถึง 7 โรง ได้ยกผลประโยชน์จากการทำน้ำตาล 1 โรง ไว้ทำทานแก่คนยากจนทั้งหลาย ต่อมากิจการดีมากจึงยกผลประโยชน์ทั้งหมดอีก 6 โรง สร้างสาธารณสถาน รักษาศีล ให้ทานและสร้างบุญกุศลทั่วไปจนตลอดชีวิต ด้วยผลแห่งบุญกุศลที่ทำไว้ได้ไปอุบัติเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา นามกุเวรเทพบุตร ต่อมาได้รับเทวภิเษกเป็นท้าวเวสสุวรรณมหาราช ผู้ปกครองพระนครด้านทิศเหนือ

ชาวพุทธนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลและเทพแห่งความมั่งคั่งเช่นเดียวกับชาวฮินดู และยังนับถือในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถานอีกด้วย ชื่อของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในศาสนาพุทธมีหลายชื่อ ได้แก่ กุเวร เวสสุวรรณ โวสรวัน ไพรศรพนธ์

และซัมภล ซึ่งมีความหมายและที่มาของชื่อ ดังนี้

กุเวร เป็นนามเดิมเมื่อครั้งเป็นพราหมณ์ และเป็นเทพในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา และเป็นนามหลักที่ใช้ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความหมายว่าผู้มีร่างกายไม่สวยงาม อปลักษณ์ (กุ หมายถึง ชั่ว เลว, เวร หมายถึง ร่างกาย)

เวสสุวัณ (เป็นการเขียนตามแบบภาษาบาลี ถ้าเขียนแบบสันสกฤตจะเป็น เวสสุวรรณ) เป็นนามที่ใช้ในพุทธศาสนามากกว่า กุเวร เป็นนามเมื่อได้รับเทวภิเษกเป็นจตุโลกบาลประจำทิศเหนือ ครองเมืองวิสาขราชธานีในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา

ไพศรพนธ์ คงมาจาก ไวศรวณะ ซึ่งเป็นนามในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แสดงถึงชาติกำเนิดว่าเป็นบุตรของ วิศรวัส ภาษาไทยแผลง อักษร ว เป็น พ

ซัมภล หมายถึง ความมั่งคั่งในทรัพย์สมบัติ เป็นนามในพุทธศาสนามหายาน เมื่อมีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง และทำหน้าที่เป็นธรรมบาลหรือยัคฆ์

บทบาทของท้าวเวสสุวัณในทางพุทธศาสนานั้น เมื่อมีฐานะเป็นโลกบาล ท้าวเวสสุวัณมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์และ

สวรรค์ไปพร้อม ๆ กัน โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์ท้าวเวสสุวัณและจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ จะทำหน้าที่คอยปกป้องสวรรค์จากการรุกรานของศัตรู โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกอสูร โดยท้าวเวสสุวัณทำหน้าที่อารักขาทางด้านทิศเหนือ นอกจากนี้ท้าวเวสสุวัณและโลกบาลองค์อื่น ๆ ยังมีหน้าที่เข้าร่วมประชุมในเทวสภาของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พร้อมทั้งอารักขาพระอินทร์ด้วย

บทบาทสำคัญของท้าวเวสสุวัณที่เกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์ คือการตรวจตราความเป็นไปในโลกมนุษย์ พร้อมทั้งบันทึกกรรมดีกรรมชั่วของมนุษย์ที่ทำไว้เพื่อนำไปรายงานต่อที่ประชุมของเทวสภาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยท้าวเวสสุวัณจะออกตรวจตราในวันพระ ขึ้น-แรม 15 ค่ำ

สืบเนื่องจากคติเกี่ยวกับจตุโลกบาลนี้ ศาสนาพุทธได้นำจตุโลกบาลมาทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาหรือธรรมบาลด้วย ในพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏท้าวจตุโลกบาลอยู่ในพุทธประวัติหลายตอนในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา และเป็นผู้คอยช่วยเหลือพระพุทธเจ้า ตลอดจนถึงพุทธบริษัท ตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพาน โดยมีกล่าวถึง

นามของท้าวเวสสุวรรณและมีเรื่องราวเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณมากกว่าจตุโลกบาลองค์อื่นในพุทธศาสนาหายาน ท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง นอกจากมีหน้าที่เป็นโลกบาลผู้ปกป้องรักษาโลกในทิศเหนือแล้วยังมีหน้าที่เป็นธรรมบาลและยึดอีกด้วยธรรมบาล เป็นตำแหน่งเทียบเท่าพระโพธิสัตว์ มีหน้าที่ป้องกันพระพุทธศาสนาและปราบปรามปีศาจ ยักษ์ มาร ต่าง ๆ ที่เป็นศัตรูต่อพระพุทธศาสนา ส่วนยึดเป็นเทพผู้พิทักษ์พุทธศาสนามีอำนาจปราบภูต ผีร้ายต่าง ๆ ไม่ให้ทำอันตรายมนุษย์ โดยเมื่อทำหน้าที่โลกบาลและธรรมบาลจะมีนามว่า กุเวร เวสสุวรรณหรือไวศรวัน เมื่อทำหน้าที่ยึดจะมีนามว่า ชัมภล (ผาสุข อินทราวุธ, 2543, หน้า 89, 92)

2. บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณแพร่เข้าสู่สังคมไทยพร้อมกับการรับอารยธรรมจากอินเดีย โดยปรากฏบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณตั้งแต่ก่อนสมัยราชอาณาจักรไทยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนี้

ก่อนสมัยราชอาณาจักรไทย คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณเป็นไปในลักษณะความเชื่อว่าจะอำนวยความสมบูรณ์มั่งคั่งในทรัพย์สินสมบัติและโชคลาภ ตลอดจนความเจริญรุ่งเรืองในการค้าขาย สิ่งที่ปรากฏเป็นรูปธรรมอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อนี้ คือการสร้างรูปเคารพด้วยดินเผาเป็นรูปท้าวกุเวร หรือรูปท้าวกุเวรในท่านั่งคู่กับคชลักษณะมีเทพีแห่งความสมบูรณ์และโชคลาภ ที่ปรากฏในภาคกลางสมัยทวารวดี และการพบรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในท่านั่งที่มีรูปลักษณะแสดงถึงฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งในนามเทพชัมภล มีทั้งที่สร้างจากสำริดและดินดิบในพื้นที่อันเป็นอาณาจักรศรีวิชัย

อารยธรรมอินเดียที่ส่งผ่านเข้ามาทางอาณาจักรเขมรโบราณ ทำให้พบคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในรูปแบบของการนำท้าวเวสสุวรรณและจตุโลกบาลมาเป็นเทพผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ดังปรากฏรูปท้าวเวสสุวรรณที่กลีบบนุนเหนือปราสาทประธานของปราสาทต่าง ๆ และปรากฏรูปสลักท้าวเวสสุวรรณบนแท่งศิลาสี่เหลี่ยมภายในปราสาท ซึ่งหลักฐานที่ปรากฏนี้ แสดงถึง

คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลและเทพผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน

ในสมัยสุโขทัย คติการนับถือท้าวเวสสุวรรณปรากฏให้เห็นจากบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะมหाराชแห่งสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ทำหน้าที่จุโลกบาลคุ้มครองดูแลป้องกันสวรรค์ โลก และมนุษย์ ซึ่งปรากฏคำบรรยายอยู่ในไตรภูมิภิกษาที่เป็นพระราชนิพนธ์ของพญาสิทธิเทพระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย นอกจากนี้ยังปรากฏนามของท้าวเวสสุวรรณอยู่ในศิลาจารึก และปรากฏรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ฐานซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

ในสมัยอยุธยา หลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุหรือเอกสารที่เกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณมีเหลือให้ศึกษาน้อยมาก อาจด้วยชำรุดกระจัดกระจายหรือสูญหายไปครั้งเสียกรุง อย่างไรก็ตาม ข้อความในจารึกพลับพลาจตุรมุขและประเพณีนิยมที่สืบทอดมาในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ แสดงให้เห็นว่า ในสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรีมีคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองโลก พระพุทธศาสนาและผู้ทีเคารพ

นับถือท่าน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏบทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณทั้งในฐานะโลกบาล ในฐานะผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาหรือธรรมบาล และในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งผู้ประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภดังปรากฏหลักฐานต่าง ๆ มากมายทั้งรูปเคารพขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ตลอดจนเครื่องรางของขลังที่สร้างตามคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณ รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่นำคติความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณเข้ามาเป็นองค์ประกอบ

บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทยในอดีตมี 3 บทบาท คือ บทบาทในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง บทบาทในฐานะโลกบาลหรือเทพผู้รักษาทิศ และบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน โดยรูปแบบของรูปเคารพมี 2 รูปแบบคือ รูปแบบในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งจะสร้างในรูปแบบท่านั่งแสดงลักษณะของความมั่งคั่ง ร่ำรวย และรูปแบบในบทบาทโลกบาลผู้คุ้มครองรักษาโลก มนุษย์ พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน จะสร้างในรูปแบบยืนถือกระบองยาว

3. สถานภาพในปัจจุบันของบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทย

จากการศึกษาภาคสนามในแหล่งข้อมูลที่มีหลักฐานเกี่ยวกับรูปแบบและคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณชัดเจน ทั้งวัดในพุทธศาสนาเถรวาทและพุทธศาสนาหายาน พบว่าในวัดพุทธฝ่ายมหายาน ท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทในฐานะธรรมบาลผู้พิทักษ์พุทธสถานร่วมกับโลกบาลองค์อื่น ๆ หลักฐานที่เป็นรูปเคารพขนาดใหญ่ที่พบเป็นรูปเคารพในทำยีน มีกายสีเขียว สวมชุดนักรบถือเจดีย์โดยใช้มือขวารองรับและมือซ้ายประคอง ประดิษฐานอยู่ในวิหารจตุโลกบาลซึ่งอยู่ที่ทางเข้าสู่พุทธสถาน และส่วนใหญ่จะอยู่ด้านหน้าของโบสถ์ วิหารผู้จะเข้าสู่ด้านในจะต้องเดินผ่านประตูของวิหารจตุโลกบาลที่พื้นที่ภายในมีลักษณะเป็นห้อง สองฝั่งทางเดินจะประดิษฐานรูปเคารพจตุโลกบาลไว้ฝั่งละ 2 องค์ แต่ละองค์มีรูปลักษณะตามแบบแผนเดียวกัน อยู่ในตำแหน่งทวารบาลทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันศาสนสถาน มิให้สิ่งชั่วร้ายผ่านเข้าไปได้ ตามคติความเชื่อที่ว่าจตุโลกบาลเป็นเทพที่ปกป้องจักรวาลและพระพุทธศาสนา

หลักฐานที่เป็นวัตถุมงคลที่พบในวัดพุทธฝ่ายมหายาน พบว่าสร้างเป็นรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในทำนั้งห้อยขาซ้าย ชันเข้าขาขวาบนแท่นประทับ หรือเป็นรูปเคารพไล่ซึ่งเอี้ยซึ่งเป็นรูปแบบอีกอย่างหนึ่งของเทพขัมภลหรือท้าวเวสสุวรรณ วัตถุมงคลในรูปแบบนี้แสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งผู้ประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภ

ในวัดพุทธฝ่ายเถรวาท หลักฐานที่เป็นรูปเคารพขนาดใหญ่ มี 2 รูปแบบคือ รูปเคารพขนาดใหญ่ในทำยีน สร้างเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองยาว ในลักษณะเฝ้าระวังอารักขานำเกรงขาม ส่วนใหญ่มีกายสีเขียว สวมเครื่องทรงแบบยักษ์ และสวมมงกุฎทรงน้ำเต้า ประดิษฐานอยู่ 2 ข้างของทางเข้าพุทธสถาน ลักษณะเช่นนี้แสดงถึงบทบาทของผู้พิทักษ์พุทธสถาน ส่วนรูปเคารพขนาดใหญ่ในทำนั้งสร้างในรูปลักษณะของเทพ มีพระพักตร์งดงาม สวมเครื่องทรงอย่างเทพ ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งที่สะดวกต่อการสักการบูชา รูปแบบของรูปเคารพในลักษณะนี้ แสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายให้แก่ผู้ที่เคารพนับถือ

หลักฐานที่เป็นวัตถุมงคลที่พบในวัดพุทธฝ่ายเถรวาทมีการสร้างหลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบแสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณตามคติความเชื่อ ได้แก่ วัตถุมงคลที่สร้างเป็นรูปยักษ์ในท่ายืนถือกระบองยาวที่พบมากคือสร้างเป็นรูปหล่อลอยตัวขนาดเล็กพกพาติดตัวได้สะดวก เป็นเหรียญที่มีสัญลักษณ์รูปท้าวเวสสุวรรณ หรือเป็นผ้ายันต์สีแดงมีรูปท้าวเวสสุวรรณ วัตถุมงคลเหล่านี้แสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง สำหรับที่วัดมัชฌิมาวาสจังหวัดสงขลา สร้างเป็นรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในท่านั่งตามแบบรูปลักษณะของเทพขัมภลในสมัยศรีวิชัยที่พบในบริเวณนี้ ซึ่งแสดงถึงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง

ผู้ที่มาสักการะรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณส่วนใหญ่มักมีความเชื่อว่าบารมีของท้าวเวสสุวรรณจะช่วยคุ้มครองป้องกันให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงได้ การสักการบูชาท้าวเวสสุวรรณถือว่าเป็นมงคลแก่ตัวเอง และช่วยคลี่คลายให้ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ต้องการได้ ทำให้เกิดการขนานและการแก้บน รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ เช่น ประเพณีการบวงสรวงประจำปี ซึ่ง

ความเชื่อดังกล่าวนี้สืบเนื่องมาจากบทบาทหน้าที่ของท้าวเวสสุวรรณตามคติการนับถือในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองป้องกันดูแลโลกมนุษย์และสวรรค์ สิ่งของที่นำมาสักการบูชาในแต่ละท้องถิ่นมีทั้งที่คล้ายและต่างกันไปตามความเชื่อและความสะดวกในการหามบูชาได้ง่าย ส่วนใหญ่จะสักการบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน บางแห่งบูชาด้วยดอกกุหลาบสีแดง 9 ดอก รูป 9 ดอก บางแห่งบูชาด้วยของสีแดง เช่น ดอกไม้สีแดง น้ำแดง ส่วนของแก้บนเป็นไปตามความเชื่อของแต่ละบุคคล ส่วนใหญ่จะเป็นผลไม้ 5 อย่าง 7 อย่าง หรือ 9 อย่าง ที่ต่างจากที่อื่นคือ ที่วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง มีการแก้บนด้วยหมูสามชั้น

ผลการศึกษาภาคสนามสรุปได้ว่าบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันมี 3 บทบาทคือ ในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองอันตรายและสิ่งชั่วร้าย ในฐานะโลกบาลผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน และในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งผู้ประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภ ส่วนรูปแบบของรูปเคารพที่พบมี 2 รูปแบบคือ แบบท่านั่งและแบบทำยืน โดยรูปเคารพในท่ายืนมักทำเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองยาว

กายสี่เหลี่ยม สวมมงกุฎทรงน้ำเต้า และรูป
เคารพในท่ายืนมี 3 แบบคือ แบบหน้าเป็นยักษ์
แบบหน้าเทพ และแบบเทพซมกล ซึ่งรูปแบบ
ที่ปรากฏนี้จะบ่งบอกถึงฐานะและบทบาทของ
ท้าวเวสสุวรรณตามวัตถุประสงค์ในการสร้าง

เมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทและ
รูปแบบของท้าวเวสสุวรรณในอดีต แสดงให้
เห็นว่าสถานภาพในปัจจุบันของท้าวเวสสุวรรณ
ทั้งบทบาทและรูปแบบนั้นยังคงมีการสืบทอด
ต่อกันมา โดยในส่วนของบทบาทยังคงอยู่ทั้ง
3 บทบาท ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าที่มีส่วน
สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมและวัฒนธรรม
ไทย ส่วนรูปแบบนั้นยังคงอยู่ตามแบบแผน
เดิมแต่มีการปรับเปลี่ยนไปบ้างบางส่วน และ
ที่ปรับเปลี่ยนไปทั้งหมด

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยสถานภาพของท้าว
เวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน
ซึ่งพบว่าสิ่งที่ยังมีการคงอยู่คือบทบาทของ
ท้าวเวสสุวรรณทั้ง 3 บทบาท และสิ่งที่มีการ
ปรับเปลี่ยนไปคือรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณ
ในการคงอยู่และปรับเปลี่ยนไปนี้ ผู้วิจัยมี
ความเห็นว่างบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ยังคงดำรง

อยู่นั้น ได้มีการสืบทอดต่อกันมาในลักษณะ
ที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับ
คติการสร้าง โดยยังคงรักษาทบทางเดิมเอาไว้
ดังตัวอย่างเช่น ที่วัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง
ยังคงบทบาทของท้าวเวสสุวรรณในฐานะผู้พิทักษ์
พุทธศาสนาและพุทธสถาน โดยกำหนดผังที่ตั้ง
รูปเคารพขนาดใหญ่ไว้ที่สองข้างซุ้มประตู
ทางเข้าวัดด้านละ 1 องค์ ผู้ที่จะเข้าไปในเขตวัด
ต้องผ่านรูปเคารพนี้ ตำแหน่งประดิษฐานจึงมา
จากคติการนับถือที่ว่าท่านเป็นเจ้าของยักษ์
และอมนุษย์ทั้งหลาย ดังนั้นสิ่งชั่วร้ายและ
อมนุษย์ย่อมเกรงกลัว หลีกหนี ไม่กล้าเข้าไป
ในเขตพุทธสถาน แต่รูปแบบของรูปเคารพที่
สร้างขึ้นนั้นแม้จะสร้างเป็นแบบยักษ์ใน
ทำขึ้น สวมเครื่องทรงแบบยักษ์ สวมมงกุฎ
น้ำเต้าตามแบบแผนเดิม แต่มีการปรับเปลี่ยน
เพิ่มเติมรูปแบบและองค์ประกอบของรูป
เคารพให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของ
ผู้สร้างที่ต้องการสร้างเพื่อให้เป็นผู้คอย
ปกป้องรักษาทางเข้าพุทธสถาน ซึ่งมีซุ้ม
ประดิษฐานพระพุทธรูปสมเด็จองค์ปฐม และ
ต้องการให้ท้าวเวสสุวรรณแบกเอาไว้ แสดงถึง
การเชิดชูพระพุทธศาสนา จึงมีการเพิ่มเติม
กรของรูปเคารพเป็นสี่กร สิ่งที่อยู่เป็นไป

ตามความคิดของผู้สร้าง ไม่ได้ถือกระบองยาว ยืนอารักขาตามแบบแผนเดิม กล่าวคือ องค์ ด้านซ้ายมีกรบนซ้ายยกขึ้นแบกคานรองรับชุ่ม พระพุทธรูป กรบนขวาถือดอกบัว สองกรล่าง ยกขึ้นประนมในท่าไหว ส่วนองค์ด้านขวามี กรบนขวายกขึ้นแบกคานรองรับพระพุทธรูป กรบนซ้ายทำท่าขึ้นนิ้ว ส่วนที่กรด้านล่างถือ อาวุธ โดยกรด้านขวาถือค้อน (ภาพที่ 1) สิ่ง ที่ถือในมือของรูปเคารพทั้งสอง สื่อความหมาย ต่างกัน องค์ด้านซ้ายประนมมือและถือ ดอกบัว เป็นการสื่อถึงการต้อนรับผู้ที่เข้าสู่ พุทธสถานด้วยเจตนาอันเป็นกุศล ส่วนองค์ ขวามือทำท่าขึ้นนิ้วและถืออาวุธทั้งค้อนและ กระบอง สื่อถึงการพิทักษ์รักษาป้องกันพุทธ สถานจากสิ่งชั่วร้ายและมิถุนาชีพ

วัดที่มีคติการสร้างรูปแบบและ ตำแหน่งประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ต่างไปจากแบบแผนเดิมที่นิยมสร้างใน บทบาทผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน คือวัดโพธิ์ทองนอก จังหวัดอ่างทอง ที่สร้าง รูปเคารพท้าวเวสสุวรรณยืนอยู่เหนือหลังคาเมรุ เพลศพ มีรูปแบบเป็นยักษ์ หัตถ์ขวาถือ กระบองยาว หัตถ์ซ้ายถือบัญชีรายชื่อคนเป็น คนตาย (ภาพที่ 2) การถือบัญชีรายชื่อและ

ตำแหน่งการยืนอยู่เหนือเมรุ เป็นความเชื่อที่ว่า ท้าวเวสสุวรรณมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับยมโลกด้วย เนื่องจากในไตรภูมิภคกล่าวถึงท่านและบริวาร คอยจดบันทึกกรรมดีกรรมชั่วของมนุษย์ การสร้างรูปเคารพไว้ที่เมรุเผาศพจึงเสมือน เป็นสิ่งเตือนใจให้ผู้พบเห็นทำแต่กรรมดี เพราะมีผู้คอยสอดส่องและบันทึกพฤติกรรม เอาไว้

ภาพที่ 1 ท้าวเวสสุวรรณ รูปแบบยักษ์ยืนอยู่ ด้านหน้าประตูทางเข้าวัดบึงตากาศ จังหวัดระยอง

ภาพที่ 2 ท้าวเวสสุวรรณยืนอยู่เหนือหลังคา
เมรุเผาศพ วัดโพธิ์ทองนอก
จังหวัดอ่างทอง

ความคิดในการสร้างวัดอุ้มงคลสำหรับ
พกดัตตเป็นรูปแบบหนึ่งของการติดต่อ
สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดย
การทำเครื่องรางของขลัง หรือใช้สัญลักษณ์
เช่นรูปเคารพหรือเหรียญมาคล้องคอเพื่อให้
เกิดความรู้สึกมั่นใจและรู้สึกใกล้ชิดกับสิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์นั้น การสร้างวัดอุ้มงคลที่สืบ
เนื่องมาจากคติการนับถือท้าวเวสสุวรรณใน
ความเชื่อว่าบารมีของท่านจะช่วยคุ้มครอง
ป้องกันให้พ้นจากอันตรายทั้งปวง ถึงชั่วร้าย

ภูต ผี ปีศาจและอมนุษย์ ส่วนใหญ่จะสร้างใน
รูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองเป็นรูปหล่อลอย
องค์ขนาดเล็ก เป็นเหรียญหรือเป็นผ้ายันต์ที่มี
รูปแบบและขนาดที่พกดัตตได้สะดวก แต่
รูปแบบของวัดอุ้มงคลที่พบว่ามีการสร้างเพิ่ม
ขึ้นมาต่างไปจากรูปแบบเดิมคือ มีคหมอที่มี
การสร้างส่วนด้ามเป็นท้าวเวสสุวรรณ รวมถึง
ที่ทำเป็นกระบองสั้น (อาวุธประจำกายท้าว
เวสสุวรรณ) ขนาดเล็กสำหรับพกพา (ภาพที่ 3)
และแผ่นยันต์รูปท้าวเวสสุวรรณที่ใช้วัสดุเป็น
แผ่นทองแดงแทนผ้าสีแดง เป็นตัวอย่างที่
แสดงถึงการสร้างที่เพิ่มเติมขึ้นหลากหลาย
ตามพัฒนาการของเทคโนโลยีเพื่อตอบสนอง
ความต้องการของผู้สร้างและผู้ที่ใช้เคารพนับถือ
ท้าวเวสสุวรรณ ทำให้เกิดรูปแบบที่เปลี่ยนไป
จากแบบแผนเดิมที่เคยสืบทอดกันมา

ภาพที่ 3 มิดหมอ วัดจุฬามณี
จังหวัดสมุทรสงคราม และกระบอง
ท้าวเวสสุวรรณ วัดโพธิ์ใหญ่
จังหวัดละโว้

สังคมและวัฒนธรรมไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก มีความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยมีความเห็นว่าท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทสำคัญต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยในฐานะเป็นแบบอย่างให้คนในสังคมยึดถือและปฏิบัติตาม ดังเห็นได้จากวรรณกรรมต่าง ๆ ในพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อท้าวเวสสุวรรณ โดยจะกล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณมากกว่าจตุโลกบาลองค์อื่น ๆ ทั้งในด้านความเป็นมา สถานที่สถิตและบทบาทในพุทธประวัติ ศาสนาพุทธอธิบายเรื่องการคุ้มครองป้องกันรักษาความ

ปลอดภัยของโลกและมนุษย์ด้วยคติของจตุโลกบาล การที่ท้าวเวสสุวรรณอยู่ในฐานะโลกบาลอันเป็นตำแหน่งหน้าที่ที่สำคัญและสถิตอยู่ที่สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาซึ่งอยู่ใกล้โลกมนุษย์มากกว่าสวรรค์ชั้นอื่น จึงเป็นการสร้างศรัทธาทำให้เกิดความรู้สึกเคารพนับถือและรู้สึกถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิด การบรรยายถึงความเป็นมาในอดีตชาติครั้งเป็นมนุษย์ประกอบแต่กรรมดี มีการให้ทานและถือศีลเป็นต้น ตามหลักคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา ด้วยอานิสงส์แห่งกรรมดีเป็นปัจจัยส่งผลให้เมื่อถึงแก่กรรมไปอุบัติเป็นเทวดา และได้รับเทวภิเษกเป็นท้าวเวสสุวรรณ มหาราชผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นนี้ ความเป็นมาและการอุบัติเป็นเทพของท้าวเวสสุวรรณจึงเป็นตัวอย่างของผลแห่งการทำความดีตามความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมอันเป็นหลักคำสอนของพุทธศาสนา และเป็นสิ่งจูงใจให้ผู้คนในสังคมปฏิบัติตามผู้ที่ตนมีความศรัทธาและเคารพนับถือ การบรรยายถึงความน่าอภิมรรมิแต่สิ่งทำให้เกิดความสุขและความเป็นทิพย์ในเมืองสวรรค์ที่ท้าวเวสสุวรรณสถิตอยู่เป็นการเน้นให้เห็นว่าการทำความดีจะได้รับสิ่งที่ดี บทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏใน

พุทธประวัติตอนต่าง ๆ เป็นตัวอย่างที่พึงปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนที่จะช่วยให้พุทธศาสนา สืบทอดยืนยาวต่อไปเป็นต้นว่าการพึงธรรม การปฏิบัติธรรม รวมถึงช่วยเหลือพระสงฆ์ และการบำรุงรักษาพุทธสถาน นับว่าบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในวรรณกรรมต่าง ๆ ในพุทธศาสนาเป็นกุศโลบายที่ดียิ่งในการทำ ให้สังคมเกิดความสงบสุข

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้บทบาทและรูปแบบของท้าวเวสสุวรรณยังคงสืบทอดความมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อสังคมและวัฒนธรรมไทย ควรจะได้มีการอนุรักษ์ที่ดีและถูกต้องตามแบบแผนเดิม ส่วนใดที่เป็นบทบาทที่คงไว้ซึ่งประโยชน์แก่ผู้นับถือควรได้มีการสืบทอดต่อไป ส่วนในรูปแบบการสร้างต่าง ๆ ควรจัดทำให้สอดคล้องกับบทบาทเพื่อเป็นการสืบทอดความมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อสังคมและวัฒนธรรมไทย ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

1. หากมีการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณขึ้นใหม่ ผู้ดำเนินการจัดสร้างและช่างผู้ทำการสร้างควรคำนึงถึงความเหมาะสม

ในเรื่องต่อไปนี้

- 1.1 บทบาทของท้าวเวสสุวรรณตามที่ประสงค์จะจัดสร้าง ควรมีรูปแบบอย่างไร และมีรายละเอียดของรูปลักษณะอย่างไร เช่น ต้องการสร้างรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณในฐานะผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและพุทธสถาน ควรสร้างในรูปแบบยักษ์ยืนถือกระบองยาว สวมมงกุฏน้ำเต้า มีกายสีเขียว สวมเครื่องทรงแบบยักษ์

- 1.2 สถานที่ประดิษฐาน ควรวางผังให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมกับบทบาทเป็นต้นว่า การอารักขาทางเข้าพุทธสถาน เช่น อุโบสถ ควรวางผังการประดิษฐานไว้ที่สองข้างซุ้มประตูเข้าอุโบสถ

- 1.3 ขนาดและสัดส่วนของรูปเคารพ ควรมีขนาดความสูงและสัดส่วนอย่างไร จึงจะเหมาะสมลงตัวกับสิ่งก่อสร้าง หรือสภาพแวดล้อมใกล้เคียง

2. ทางวัดหรือผู้ดูแลสถานที่ประดิษฐานรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ควรมีการแนะนำการปฏิบัติแก่ผู้ที่มาสักการบูชา และมีการให้ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณในเรื่องของความเป็นมา บทบาทหน้าที่ และการสักการบูชา รวมถึงสิ่งของที่นำมาสักการบูชา

3. มีการจัดกิจกรรมตามความเหมาะสม

เป็นต้นว่าจัดให้มีการบวงสรวงบูชาท้าว งานประจำปีของวัด งานวันปีใหม่ และงาน
เวสสุวัณตามเทศกาลหรือโอกาสสำคัญ เช่น วันสงกรานต์

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2527). *จารึกสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- กรมศิลปากร. (2548). *ตำราพระราชพิธีเก่าและทวาทศพิธี*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- คณะราชครู. (2532). *ประเพณีไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เจริญกิจ.
- จุลจอมเกล้า, พระบาทสมเด็จพระ. (2514). *พระราชพิธี 12 เดือน* (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ:
แพร่พิทยา.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2549). *ท้าวจตุโลกบาล: เทพผู้พิทักษ์ในพุทธศาสนา*. (พิมพ์เป็นที่ระลึก
เนื่องในการบำเพ็ญกุศลและบรรจุศพนางอารีย์ พัฒนาพรหมชัย ณ วัดยางสุทธาราม
กรุงเทพฯ วันที่ 9 เมษายน 2549).
- ผาสุข อินทรารุช. (2543). *พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน*. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- พูนพิสมัย ดิสกุล, ม.จ. (2516). *ประเพณีไทย*. กรุงเทพฯ: บำรุงบุญกิจ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2525). *โบราณคดีในทศวรรษที่ผ่านมา*. พระนคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- อนนต์ ศรีศักดิ์. (2550). *ท้าวจตุโลกบาล: เทวดารักษาโลก*. *นักบริหาร*. 27(4), 73-76.
- อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ. (2513). *ประเพณีไทยฉบับมหाराชครู*. พระนคร: ประจักษ์วิทยา.
- อุษา โพธิกนิษฐ. (2527). *การศึกษารูปแบบและคติการนับถือพระกุเวรในสมัยทวารวดี*.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เอกสุดา สิงห์ลำพอง. (2553). *เทวปฏิมาสยาม*. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.